

Hyvät miehet 1500-luvun Suomessa

Ulla Koskinen: Hyvien miesten valtakunta. Arvid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa. Historica Bibliotheca 132, SKS, Helsinki 2011. 446 s.

Ulla Koskinen väitöskirjatutkimuksen aikakausi on viimeisten vuosikymmenien aikana jäänyt vähälle huomiolle, sillä 1500-luvun ruotsalais-suomalaisesta yhteiskunnan murrosvaiheesta on viime aikoina tehty vain niukasti tutkimusta. Erityisesti tämä tilanne koskee väitöskirjoja, joita on Suomessa tästä aikakaudesta ja aihepiiristä ilmestynyt vain yhden käden sormin laskettava määrä. Sinänsä Ruotsissa ja Suomessa on pitkä varhaismodernin ajan tutkimuksen traditio. Koskinen aihe liittyy läheisesti Ruotsin nousevan suurvallan synthyetkiin ja erityisesti valtakunnan itäisten osien vaiheisiin vuosisadan jälkipuoliskolla. Tarkasteluaikaa synkentää huomattavasti 25-vuotinen Venäjän-sota, minkä vuoksi monet asiat olivat Suomen puoleisessa valtakunnassa koko lailla toisin kuin Pohjanlahden länsipuolella. Pitkän sotakauden huipennukseksi Ruotsi syöksyi niin sanottuun 1590-luvun kriisiin, jonka tärkeä osatekijä oli Suomessa syksyllä 1596 ja talvella 1597 käyty nuujasota. Laillisen kuninkaan Sigismundin ja hänen valtaansa menestyksellisesti tavoitelleen valtionhoitaja Kaarle-herttuan kiistassa yhtäältä suomalaisten aatelismiesten kovaotteinen mahti Ruotsin vallan itäisissä osissa sortui, ja toisaalta Koskinen tutkimuksen tärkeä lähdehenkilö, soturi ja hallintomies Arvid Henrikinpoika Tawast menetti henkensä. Koskinen tarkastelee si-

ten työssään erään voimakkaan ihmisryhmän tähtihetkiä ja heidän aikakautensa veristä päätöstä ”Kaarle-herttuan lahtipenkissä”.

Tutkimuksen otsikko *Hyvien miesten valtakunta* rajaa omalla tavallaan näkökulmaa aatelin yhteisöjen suppeaan kärkiyksilöiden ryhmään. Valtakunta on tässä käsitteenä ongelmallinen, kun kuitenkin kyse on – kuten alaotsikko toteaa – valtakunnan itäisestä osasta. Toimintakulttuurin alaan kuuluvat laajat osa-alueet ja toiminnan muodot jäävät kokonaisuutena arvioimatta. Tavallisesti toimintakulttuuri-termi kiinnittyykin kasvatustieteisiin ja taloustieteisiin; viimeksi mainitussa se liitetään usein muutoksen johtamiseen, mikä luonnollisesti voisi olla analoginen tutkittujen keskitason (sotilas)johtajien työn kanssa. Tekijä käyttää yleensä aikalaisille tuttua käsitteistöä ja tekee siten oikeutta tutkimuskohteilleen.

Kysymyksenasettelu on sijoiteltu moneen eri paikkaan, ja siihen kuuluu vähintään 12 hieman eri sanoin muotoiltua kysymystä, jotka käsittelevät toimintakulttuuria, retoriikan ja vuorovaikutuksen analyysiä sekä sosiaalisten verkostojen ja hallinnon eri muotoja.

Arvid Henrikinpoika Tawastia tutkimuksen keskiössä olisi voitu problematisoida huomattavasti enemmän; edes hänen aatelisarvonsa ei ollut tarkastelujaksolla aivan kiistaton. Tekijän mukaan säilynyt arvokas kirjekoelma on syy siihen, miksi Tawast on valittu ”tutkimuksen esimerkkihenkilöksi” (s. 10). Hänen kauttaan olisi mahdollista käsitellä laajasti aikakauden historiakulttuuria, historiografialla ja historiankäyttöäkin. Tutkijasta ja näkökulmasta riippuen Tawastia on pidetty joko uskollisena ja isänmaallisena kuninkaanmiehenä (esimerkiksi Helge Pohjolan-Pirhonen) tai julmana talonpoikien piinaajana (Eric Anthoni). Tällaisten seikkojen pohtiminen olisi mahdollistanut toimintakulttuurin

pimeiden ja säilyneiden lähteiden tavoittamattomissa olevien ilmiöiden havaitsemisen ja analysoinnin.

Tutkimus sijoittuu keskiajan ja uuden ajan kehittyneen valtion väliselle harmaavyöhykkeelle. Pitkää sotajaksoa ja sen aiheuttamia taloudellisia ongelmia olisi voitu korostaa enemmän ja nimenomaan hallintoherrojen toiminnan hidasteina ja suoranaisinakin esteinä. 1590-luvun kriisin osatekijöiden varsin kategorinen ulosrajaus ei ole onnistunut ratkaisu: kyseinen aika-kausi on juuri tälle tutkimukselle poikkeuksellisen relevantti konteksti.

Ulla Koskinen tuntee aikaisempaa tutkimusta varsin hyvin, mutta aiemman tutkimuksen kriittinen analyysi jää toisinaan yleiselle tasolle. Kriitikki esitetään passiivissa ja ilman viittauksia (esimerkiksi s. 11, 25, 26, 29), joten oman työn suhteutus vallitsevaan tutkimustraditioon on osin vaillinainen. Työssä keskeiset vuorovaikutuksen ja neuvottelun käsitteet sekä niiden merkitys esitellään pääsääntöisesti lähitieteenalojen ja ns. kansainvälisen tutkimuksen näkökulmista. Pohjoismaisesta tutkimuksesta Koskinen viittaa muu muassa Sven A. Nilssonin, Jan Lindgrenin ja Jan Gleteen, mutta Eva Österberg saa vain lyhyen maininnan, vaikka juuri hän kehitti Pohjoismaissa ensimmäisenä vuorovaikutustutkimusta väitöskirjassaan *Gränsbygd under krig* (1971).

Biografista tutkimusperinnettä ei juuri käsitellä, vaikka elämäkerrallinen tutkimusote on yksi potentiaalinen tutkimusnäkökulma. Tekijä ei myöskään hyödynnä elämäkertatutkimuksen menetelmiä, minkä lisäksi vertailu ei kuulu tämän tutkimuksen työkalupakkiin. Kansallisbiografiasta löytyisi nopealla haulla nelisenkymmentä Vaasa-kauden sotilas- ja virkatehtävissä toiminutta henkilöä, joiden toimintaa olisi voitu helposti suhteuttaa tutkimuskohteisiin. Muusta kirjallisuudesta huomiota kiin-

nittää Eric Anthonin pääteoksen *Finlands medeltida frälse och 1500-talsadeln* (1970) sekä Birgitta Odénin tulkinnallisesti vahvan talous- ja hallintohistoriallisen tuotannon puuttuminen lähdekirjallisuudesta. Samoin Pentti Renvallin kenties merkittävimmän 1500-luvua käsittelevän julkaisun (Suomen kansanedustuslaitoksen historia I, 1962) poissaolo on harmillista.

Hyvin kirjoitettu tutkimus kulkee koko lailla Tawastiin liittyvien aineistojen sanelemilla ehdoilla. Arkistoista ankaralla työllä kerättyjä kirjeitä on yhteensä noin 550, joista noin sata on Tawastin itsensä laatimia. Perusmenetelmänä toimii kokonaisvaltainen hermeneuttinen lähiluku. Viestiketjuja on säilynyt niukasti, mikä tekee työskentelystä lievästi sanottuna haasteellista. Kirjeistö on lähtökohtaisesti vino: yleensä on säilynyt vain joko vastaanottajan tai lähettäjän kirjeet. Silloin kun aineisto on aidosti riittänyt vuoropuheluun, on tuloksena erinomaisia tapausanalyysjä, vaikka pitkien lainausten käyttö on toisinaan liioiteltua.

Valittu temaattinen jäsenyys on tällaisen aineiston suhteen yleensä paras ratkaisu, vaikka se tuottaa osin raskaita lukuja, toistoa ja hyvin lyhyitä alalukuja. Työhön on jäänyt pääkysymyksiin liittymättömiä rönsyjä sekä taustatiedoiksi vaipuvia osuuksia. Tekijä on halunnut puristaa tiedot lähteistään silloinkin, kun ne eivät välttämättä vie problematiikkaa eteenpäin (esimerkiksi aateliston asema valtakunnassa ylipäätään, Per Brahe vanhemman *Oeconomia*, kirjeitten esittely, luvut ”Ystävyyskulttuurin juuret” ja ”Kuningas saapasrenkinä” sekä kirjeenkuljettajien identifiointi jne.).

Tawastin ja muiden hyvien miesten yhteistyöverkoston laadintaan on panostettu kartoin, asetelmin ja taulukoin. Ne ovat informatiivisia, vaikka perustuvat ennen muuta ja ainoastaan Tawastin kokoe-

maan. Verkostoa ei ole täydennetty esimerkiksi kirjallisuuden lisätiedoilla. Tutkimus osoittaa, kuinka aatelisten keskinäinen kaupankäynti toimi aivan samoilla periaatteilla kuin kauppiaiden. He vaihtoivat kirjeitse tavaroita, palveluksia ja rahaa luottamuksen hengessä. Menettely säästi liiketoiminnan kustannuksia, kun painavia tuotteita ei välttämättä tarvinnut siirtää pitkiä matkoja huonon infrastruktuurin oloissa. Aatelistille aktiivinen yhteydenpito oli arvo sinänsä, kun taas kauppiaat toimivat yleensä tilanteen mukaan: yhteyttä otettiin, jos oli tarvetta mutta muuten ei.

Tutkimuskohteena olevien keskitason sotilas- ja hallintohenkilöiden tutkiminen on ollut työlästä ja vaikeaa. Tutkimus on vahvasti aineistolähtöinen, niin hyvässä kuin hieman pahassakin. Kirjeaineiston huolellinen kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen analyysi on moitteetonta, ja lähiluku tuottaa parhaimmillaan erinomaisia tuloksia. Koskinen tekee useita oikeanlaista tarkkuutta vaativia havaintoja, jotka samalla kertovat käytettyjen tekstien nyansseista. Runsaasti uutta tietoa saadaan muun muassa siitä, kuinka erilaisten puhutteluiden ja fraasien käyttö oli ryhmäsidonnaista, fiktiiviset sukulaissuhteet muotoiluiltaan tarkoin harkittuja ja kuinka hienovaraiset tai vastaavasti hyvin suorasanaiset toimintatavat näkyivät jo kirjeiden osoitteistoissa ja arvonimissä. Tiedonkeruun, -käytön ja -kulun ongelmista ja käytänteistä saadaan mielenkiintoisia tuloksia.

Ulla Koskinen ahkera lähdeystöskentely tuottaa ajatuksia herättävää tietoa Ruotsin valtakunnan ja Suomen historian kannalta keskeisestä murroskaudesta. *Hyvien miesten valtakunta* on lahjakkaan tutkijan rohkea ja kunnianhimoinen väitöskirja vaikeasta ja viime aikoina vähän tutkitusta aihepiiristä.

— PETRI KARONEN